

Roman Liaskovich. The mobilization of the male population of WUNR (Western Ukrainian National Republic) to Ukrainian Galician Army in the first half of 1919: organization, problems and results. On the basis of archival and published documents and materials, the researches' works, we analysed the organization, the problems and the results of a number of mobilizations of the male population of Ukrainian origin to the territories of WUNR in the first half of 1919, during the decisive for Ukrainian Galician people and all Ukrainian people war with Poland. It is proved, that the mobilizations was the most efficient method for reinforcement of troops, mainly with mans, due to the existing in the course of the given combat operations human losses and the formation of its new subdivisions.

Key words: WUNR, State Secretary of Military Affairs, district commissioners, Ukrainian Galician Army, male population, mobilization.

Отримано: 10.07.2018 р.

УДК: 94(100) «1939/1945»-057.36:316.624

Олександр Лисенко,
Людмила Хойнацька

ПРОТИПРАВНІ ДІЇ РАДЯНСЬКИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЯК ПРОЯВ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕВІАЦІЇ У 1944–1945 РР.

Олександр Лисенко, Людмила Хойнацька. Протиправні дії радянських військовослужбовців як прояв соціальної девіації у 1944–1945 рр. У статті розглядається комплекс проблем, пов'язаних з ускладненням криміногенної ситуації на завершальному етапі Другої світової війни у зв'язку з правопорушеннями військовослужбовців. Аналізуються соціально-економічні й морально-психологічні передумови, причини девіантної поведінки офіцерського й рядового складу Червоної армії на території України. Наводяться типові приклади дій, що спричиняли накладання дисциплінарних, адміністративних і кримінальних санкцій на винних, а також спроби протидії останніми правоохоронним органам у забезпеченні порядку. Характеризуються заходи цивільних і військових властей, спрямовані на покращення ситуації у військовому середовищі, зміцнення військової дисципліни, профілактику правопорушень і зменшення їхньої кількості.

Ключові слова: Друга світова війна, Україна, військовослужбовці, Червона армія, девіантна поведінка, кримінальні злочини, правопорушення, правоохоронні органи, юридичні санкції.

Александр Лысенко, Людмила Хойнацкая. Противоправные действия советских военнослужащих как проявление социальной девиации в 1944–1945 гг. В статье рассматривается комплекс проблем, которые связаны с усложнением криминогенной ситуации на заключительном этапе Второй миро-

вой войны в связи с правонарушениями военнослужащих. Анализируются причины девиантного поведения офицерского и рядового состава Красной армии на территории Украины. Приводятся типовые примеры действий, которые приводили к наложению дисциплинарных, административных и уголовных санкций на виновных, а также попытки противодействия последними правоохранительными органами в обеспечении порядка.

Ключевые слова: *Вторая мировая война, Украина, военнослужащие, Красная армия, девиантное поведение, уголовные преступления, правонарушения, правоохранительные органы, юридические санкции.*

Навіть швидкоплинні суспільні конфлікти (заворушення, акти непокори, бунти, революційні виступи, повстання тощо) спроможні спричинити сплеск правопорушень не тільки серед цивільних, а й серед військовослужбовців і навіть тих, хто покликаний охороняти закон. Що вже казати про масштабні збройні зіткнення, серед яких особливе місце посідає Друга світова війна?

Події, що сталися на рубежі 30–40-х років ХХ ст., викликали не лише руйнування міжнародно-правових важелів регулювання, покликаних стабілізувати й нормалізувати конфліктогенні ситуації, а й серйозні зрушення у правових та правоохоронних системах майже всіх воюючих держав. У останньому випадку йшлося про запровадження військового стану, облоги, режимних територій, прифронтових зон тощо та посилення відповідальності за порушення діючого законодавства і надзвичайних нормативно-правових актів, що з'явилися вже в ході війни.

Однак, незважаючи на посилення режимних заходів і санкцій за правопорушення в умовах війни, як у суспільстві, так і в діючій армії та правоохоронних інституціях, спостерігалось різке зростання посадових, дисциплінарних і кримінальних правопорушень.

Якщо в середовищі кримінально-люмпенізованих елементів це явище поширювалося вже з самого початку війни (внаслідок передислокації органів влади і господарських об'єктів та послаблення контролю й охорони державної, колгоспної та особистої власності громадян), то в Збройних силах – у самий розпал війни, її завершальній фазі та якийсь час по тому.

З'ясовуючи детермінаційні і мотиваційні чинники цього феномену, слід звернути увагу на кілька обставин.

По-перше, загалом тотальний характер війни, бруталізація насильства як головного й вирішального засобу досягнення мети негативно впливали на психологію всіх людей і особливо військовиків. Баналізація смерті і страждань каталізувала неухильне зниження морального порогу, що утримував людей у певних звичаєво-правових рамках поведінки до війни.

По-друге, в СРСР уже під час бойових дій ідеологічними службами став цілеспрямовано формуватися образ воїна – «захисника Вітчизни», а згодом і «переможця». Цей статус, підкріплений воїнськими званнями, уніформою, нагородами і соціальними преференціями, а, головне, – особистою зброєю, створював підґрунтя для деформації психотипу військовослужбовця, формування у нього

переконання у власній винятковості, більших, ніж у цивільних громадян, можливостей, почуття безкарності й вседозволеності.

По-третє, в Збройних силах перебувала значна частка молодих людей. Через великі втрати особовий склад РСЧА постійно поповнювалася юнаками, що досягали призовного віку. Колишній морський офіцер Ю. Качанов стверджував: «Війну виграли, довели до перемоги дохлі, заморені голодом хлопчаки в шинелях не за зростом <...> Хлопчаки – хребет перемоги»¹.

На підтвердження цього дослідники наводять такі дані: вік 65% тих, хто повторив подвиг О. Матросова, становив до 25 років². Більшість кавалерів ордену Слави мали від 20 до 24 років³.

Колишній танкіст С. Сенявський писав, що «ті, хто вижив, пережив ще і непросту повоєнну долю. Ми пізніше вчилися і пізніше кохали – адже ні для того, ні для іншого у нас не було часу в юності, віднятій війною. І ось, відслуживши ще кілька років після війни і провчившись ще років п'ять, ми, юнаки воєнних років, знову ставали «дорослими» до тридцяти»⁴.

Бойовий досвід, молоді люди, не володіли соціальним багажем поза екзистенційним фронтовим повсякденням і доволі часто губилися перед викликами, що поставали перед ними. Чимало колишніх армійців ставали співробітниками правоохоронних органів і переносили на роботу в них досвід служби в РСЧА.

По-четверте, війна до краю виснажила й без того не вражаючі матеріальні ресурси держави. Від дефіциту харчових продуктів, предметів першої необхідності, амуніції армія потерпала майже всю війну, хоча всі зусилля держави і громадськості концентрувалося на виконанні гасла – завдання: «Все – для фронту, все для перемоги!».

Ті червоноармійці, які встигли побувати на території європейських країн, усвідомлювали дисонанс між картиною, яку їм пропонували ідеологічні служби, і реаліями (загалом ішлося про вищий рівень життя). Це породжувало внутрішній протест, образу за обман на державу, за яку вони «проливали кров», бажання «взяти своє» у будь-який, хай і незаконний спосіб.

Незадовільне забезпечення діючої армії і тилових частин штовхало деяких військовослужбовців на свідоме порушення воїнських статутів і закону.

Нарешті, по-п'яте, попри «культурну революцію» 20–30-х років, більшість мобілізованих до Червоної армії громадян, мала порівняно невисокий культурно-освітній рівень та правову культуру. В поєднанні з іншими чинниками це створювало поживне підґрунтя для поширення правового нігілізму, зневаги до основних прав людини і демократичних свобод, морального розкладу військовослужбовців.

Ще 1939 року, під час «золотого вересня» й першої радянзації західноукраїнського регіону, місцева творча й інтелектуальна еліта, котра посідала помітне місце в соціальній ієрархії довоєнного польського суспільства, сприйняла представників більшовицького режиму, зокрема й військовослужбовців РСЧА як «варварів у саду». У книзі польської дослідниці О. Гнатюк ця ситуація постає як зіткнення цивілізацій, різних світів, а не просто ідеологій та способу життя⁵.

Вражаюча уяву червоноармійців невідповідність між тим, що їм навіювала-

комуністична пропаганда, і побаченим на власні очі, як у 1939–1940, так і в 1944–1945 роки (коли вони перебували на території європейських країн, також бентежила розум, створювала психологічний дискомфорт і могла слугувати «спусковим гачком» неконтрольованих рефлексів, спонтанних чи продуманих і спланованих незаконних дій.

Небажання служити в армії мало місце і в довоєнні роки, однак справді великих масштабів дефетизм і дезерція набули з початком німецької агресії проти СРСР. Молоді бійці часто калічили себе «самострілами» чи в інший спосіб, аби не потрапити на фронт. Після перших нищівних поразок внаслідок зневіри в здатності керівництва держави та військового командування солдати й офіцери кидали зброю, безладно відступали чи здавалися в полон, що вважалося «зрадою Батьківщини» і каралося не в дисциплінарному, а в кримінальному порядку.

Незважаючи на переважно негативний морально-психологічний стан більшості особового складу радянських Збройних сил у 1941–1942 рр., кількість суто кримінальних злочинів, пов'язаних з крадіжками, грабунками, вбивствами цивільних людей і вчинених військовослужбовцями, була незрівняно меншою, ніж у 1943–1945 роках, коли Червона армія вела наступальні бої.

Тривала війна сформувала підґрунтя протиправної поведінки військовослужбовців. «Людина зі зброєю», – ще вчора, можливо, нікчемна і непомітна, – одразу набула статусу, до якого не була готовою ні в морально-психологічному, ні в соціальному сенсі. Відчуття впевненості й безкарності, що підкріплювалося приналежністю до армійської касти, часто підштовхувало осіб з низькою правовою і загальною культурою до аморальних і протиправних дій.

В архівних документах міститься чимало інформації про негідну поведінку радянських військовослужбовців за різних обставин.

Фігуранткою одного з таких випадків стала відома письменниця і громадський діяч, депутат Верховної Ради СРСР Ванда Василевська.

У ніч на 3 вересня 1944 р. до будинку по вул. Задвужанській, 49, де мешкала Василевська, під'їхала вантажівка, з якої вийшла група військових у формі льотної складу ВПС. Прибулі увійшли в квартиру і, не зважаючи жодної уваги на присутніх, винесли і завантажили на авто м'який диван, 3 килими, 3 крісла, настінний годинник, трельяж, трюмо, кушетку, матрац, подушки, 3 картини, чорний прилад, кожушок, шкіряну валізу і навіть <...> шовковий халат і кілька шовкових блуз.

Слідчими діями вдалося встановити, що свавільне вилучення майна Справа рук військовослужбовців 106-ї окремої ескадрильї Львівського військового округу на чолі зі ст. лейтенантом А. Лавровим та мол. лейтенантом Івановим.

Всі вказані речі (які належали В. Василевській, її сестрі В. Каменській та І. Добровольській), були виявлені за адресою вул. Листопадова № 19, кв. 5, і повернуті потерпілим. А. Лаврова й Іванова заарештувала комендатура і по їх справі велося слідство⁶.

Надзвичайного поширення набули злочини військовослужбовців на сексуальному ґрунті. Так, у ніч на 3 червня 1944 р. в с. Вербівці Добрянського району на Чернігівщині група військових у складі 5 осіб з в/ч 23239 врилась у помеш-

кання і гвалтувала жінок. Жертвами насильників стали 29-річна М. Нестеренко, чоловік якої служив у Червоній армії, 21-річна Ю. Кривенок, 18-річна Л. Кривенок, і 28-річна Г. Кривенок, чоловік якої також перебував на фронті. Л. Чаус, у домі якої також вдерлися гвалтівники, вдалося втекти.

Особи зловмисників швидко встановили. Це були ст. сержанти Васильєв та Іванов, старшини Щербаков і Поляков, сержант Кисліцин. Однак начальник КРО «Смерш» майор Васильєв відмовився надати райвідділу НКВС установочні дані на злочинців. Після того, як про дії майора Васильєва повідомили в КРО «Смерш» 1-го Білоруського фронту, на місце пригоди прибув помічник військового прокурора фронту для розслідування дій злочинців, які були заарештовані⁷.

27 квітня 1944 р. в Києві відбулася нарада в Прокуратурі УРСР з питань боротьби з кримінальною злочинністю в столиці.

У засіданні брали участь: нарком юстиції УРСР Бабченко, Голова Верховного Суду УРСР Топчій, в.о. Військового прокурора КВО полковник юстиції Костенко, Голова Трибуналу КВО, Прокурор ВВ НКВС Українського округу полковник юстиції Семашко, Голова Трибуналу полковник юстиції Васютинський, заступник начальника міліції НКВС УРСР полковник міліції Брянцев, прокурор Київського гарнізону полковник юстиції Миловидов, в.о. Прокурора м. Київ Крижанівський, комендант Києва полковник Івашкін, начальник міської міліції столиці полковник Комаров, начальник залізничної міліції Лукашин, заступник Військового прокурора Південно-Західної залізниці майор юстиції Макаров.

Відкриваючи нараду Прокурор УРСР Р. Руденко наголосив на тому, що керівництво республіки поставило перед правоохоронними органами завдання ліквідувати кримінальну злочинність у місті.

Начальник міського відділення міліції Комаров визнав, що від часу визволення Києва від гітлерівців до кінця 1943 р. його підлеглі займалися знешкодженням «ворожих елементів» – агентів, посібників та прихильників німецької влади, у зв'язку з чим приділяли недостатню увагу боротьбі з кримінальними правопорушеннями. За вказівкою наркома внутрішніх справ з початку 1944 р. вони сконцентрувалися й на цьому напрямі роботи.

Динаміку злочинності в столиці ілюстрували такі дані: у січні 1944 р. зафіксовано 61 випадок протизаконних дій, лютому – 109, березні – 105. Серед них налічувалося грабежів – 24 епізоди, самовільних обшуків – 11, побутових убивств – 10, конокрадства – 27, крадіжок кваліфікованих (зі зломом) – 203, простих – 87.

За цей час у місті було заарештовано 314 осіб, запідозрених у скоєнні злочинів: 13 «кримінальників», 15 військовослужбовців, 31 дезертир, 12 «інших» – за грабежі; 57 «кримінальників»; 96 військовослужбовців, 28 дезертирів, 61 «інших» – за крадіжки. Отже, частка кримінального елемента в грабежах становила 15%, військовослужбовців – 21%, дезертирів – 44%, «інших» – 16%; у крадіжках – 23% – криміналітету й 11% – дезертирів.

Від початку року до 26 квітня міліція ліквідувала 37 «грабіжницько-крадійських груп» загальною численністю 185 осіб, причому 22 з них були сформовані з військовослужбовців та дезертирів.

Так, грабіжницька група під керівництвом Суслова з 4 військовослужбов-

ців в/ч № 900 здійснила викрадення корови, вбивши при цьому її власника гр. Тимошенка. Бандитська група Павлова, що мала у своєму складі 14 осіб (з них 10 – військовослужбовців), здійснили 10 крадіжок та 6 збройних пограбувань, а також застрелили старшину РСЧА Штангеля. 12 грабунків – на рахунок групи злочинців на чолі з Петровим і Петровським (16 учасників, 12 з яких виявилися дезертирами).

Не можна стверджувати, що зростання злочинності стало наслідком бездіяльності стражів порядку.

Спільними заходами міліції та коменданта міста (зокрема, перевіркою документів) було виявлено 131 дезертир Червоної армії, 1072 осіб, які ухилялися від служби в Збройних силах, 449 порушників військового обліку, 27 кримінальних злочинців, 11 – «зрадників батьківщини».

Серед труднощів, що поставали перед правоохоронцями, очільник столичної міліції вказав недостатню кількість нічних патрулів (37), міліційних постів (75 на все місто, що становило лише п'яту частину від потрібної кількості), дефіцит кадрів, відсутність допомоги військовим патрулям з боку офіцерів РСЧА. Траплялися випадки, коли офіцери Червоної армії погрозами застосування сили і зброї звільнили затриманих міліцією військовослужбовців – правопорушників.

Ще одним чином, що ускладнював боротьбу зі злочинністю вважався брак кваліфікованих кадрів кримінального розшуку. Нових працівників доводилося навчати, так би мовити «на ходу».

Міліція вимушено брала на себе невластиві їй функції. Так, з 20 квітня 1944 р. у Києві було додатково виставлено 28 контрольно-пропускних постів, які, по суті, виконували функцію комендантського нагляду.

Крім того, відділення міліції додатково надсилали для виконання правоохоронних завдань 22 командирських патрулі. Тим самим збільшувалися кількість та можливості зовнішньої охорони міста в нічний час.

Комаров пропонував і надалі нарощувати кількісний і якісний потенціал правоохоронних структур, зміцнювати їх зв'язки з громадським активом. Окрема рекомендація стосувалась упорядкування відпускнуго режиму у військових шпиталях, що дислокувались у столиці⁸.

Заступник міського військового коменданта Глебов поінформував про те, що у I кварталі 1944 р. співробітники комендатури затримали 114 дезертирів, 2809 військових, які відстали від своїх частин та підрозділів, 59 офіцерів, які вчинили пиятику й дебош, 6 військовослужбовців, звинувачених у вбивствах.

У місті було запроваджено комендантське патрулювання: цілодобово діяли 64 пари рядового й сержантського складу, 20 офіцерських патрулів, а також 22 патрулі місцевого стрілецького батальйону, що чергував у місцях великого скупчення громадян (театрах, клубах тощо).

Свого часу, коли патрулювання здійснювали 150 нарядів ВВ НКВС, їм вдавалося охопити практично все місто.

Пізніше цілі райони Києва Святошин, Куренівка, Пріорка, Сталінка та інші – випали з-під комендантського нагляду за браком штатного складу. Півтора-двокілометрові маршрути патрулів також не забезпечували належний контроль за ситуацією в районах столиці.

Радикально змінити ситуацію можна було, повернувши підрозділи ВВ НКВС у місто.

Нарікаючи на кадрові проблеми, доповідач пов'язував їх з відсутністю в Києві навчальних закладів юридичного профілю. Ця обставина пролонгувала брак фахівців належної кваліфікації на ближчу перспективу.

Оздоровлення криміногенної ситуації Глебов убачав у регулюванні продажу спиртного на стихійних ринках і в «закусочних». Саме в «питейних» закладах багато прихильників оковитої в погонах втрачали шинелі, кітелі, кашкети, ремені, нагороди, а іноді й взуття. На особливому рахунку в цьому сенсі перебували Галицький базар і приватна «забігайлівка» поблизу Оперного театру.

Окремим напрямом роботи доповідач вважав виявлення «шалманів», «притонів» і «малин», де продавали самогон, скуповували крадене, збирався кримінальний елемент.

Існував наказ начальника Київського гарнізону про режим розквартирування військовослужбовців, згідно з яким двірникам заборонялося впускати останніх на ночівлю без дозволу міського коменданта.

Однак втікачі з військових шпиталів одягали чуже вбрання чи форму й шукали можливості долучитися до розгульного життя, скоюючи на цьому ґрунті не тільки дисциплінарні, а й кримінальні правопорушення⁹.

Прокурор Київського військового гарнізону Миловидов у своєму виступі наголосив, що значні труднощі з нормалізацією правопорядку в столиці створює та обставина, що через місто транзитом рухаються людські контингенти трьох фронтів, внаслідок чого тут осідає чимало тих, хто відбився від своїх підрозділів і частин, а також дезертирів.

Загальна ситуація негативно впливала і на моральний стан батальйону, що дислокувався на території Києва і мав забезпечувати його охорону. Його особовий склад незрідка чинив самовільні реквізиції, пиячив і дискредитував себе негідною поведінкою. Так, один з начальників контрольно-пропускного пункту, – лейтенант, організував з групою бійців несанкціоновану перевірку й затримання «підозрілих». Під час цієї «операції» було вилучено самогон, після вживання якого бійці вдалися до незаконних обшуків та вилучення майна у киян. Частина тих, хто брав участь у реквізиціях, затримала комендатура. У зв'язку з цим виникла нагальна необхідність очистити гарнізон від «нездорових елементів» і поповнити його склад дисциплінованими військовослужбовцями.

Гостро стояло питання боротьби з самогоноварінням, оскільки переважну більшість правопорушень військовослужбовці вчиняли в стані алкогольного сп'яніння.

Миловидов пропонував зробити жорсткішими санкції за злочини, вчинені червоноармійцями. Військові трибунали часто застосовували до цієї категорії підсудних ст. 27 КК, за якою тих відправляли на фронт «змивати свою провину кров'ю», замість того, щоб ті в ув'язненні «проїдали казенний хліб». А так багато з них ставали рецидивістами, отримували на передовій ордени й медалі і знову бралися за своє. А вожаків угруповань варто було засуджувати до вищої міри покарання¹⁰.

Комендант міста Івашкін також вважав, що потрібна «показова жертва», хоча одночасно слід налагодити дійову «політико-виховну роботу» серед особового складу. Виступаючий вказав на те, що §18 Статуту гарнізонної служби зобов'язував кожного військовослужбовця сприяти правоохоронній діяльності міліції. Водночас потрібно посилити відповідність офіцерів, проти «посадки» яких заперечувала прокуратура. Натомість повернення офіцера з гауптвахти здійснювало сильний виховний ефект, оскільки він ділився гірким досвідом «санкції» з колегами і тим самим перестерігав їх від необдуманих вчинків¹¹.

Прокурор міста Крищановський зосередився на проблемах судових репресій, вказавши на відсутність узагальнюючих даних, що віддзеркалювали би цей сегмент боротьби зі злочинністю. Доповідач звернув увагу присутніх на те, що основним видом порушень закону стали крадіжки (21,3%). Судова репресія по цих справах здійснювалась переважно у вигляді довгострокового позбавлення волі. З тих справ, що були розглянуті касаційною інстанцією, від 5 до 10 років позбавлення волі отримали 9 осіб, до 5 років – 10 засуджених, виправдані – кілька осіб.

У I кварталі 1944 р. суди розглянули 72 справи. Однак 21 справа розглядалася понад 10 днів: це стало підставою для твердження прокурора про те, що справи «залежувались» у судах. Замалою він вважав частку розкритих злочинів (55% від 361 зафіксованої)¹².

Начальник залізничної міліції Лукашин зазначив, що крадіжки вантажів, які транспортували, набули не тільки масового характеру, а й здійснювалися відкрито, навіть у демонстративний спосіб, на очах у залізничного персоналу, співробітників міліції та підрозділів ВВ НКВС, які охороняли державне майно. Працівники лінійної транспортної міліції затримували групи військовослужбовців з 16-20 осіб, які зазіхали на вантажі. Упродовж I кварталу 1944 р. кількість затриманих зловмисників перевищувала 200 осіб. Багато з них робили це для того, аби їх арештували й не відправили на фронт.

Крім того, під час масових операцій з перевірки документів у пасажирських поїздах було виявлено понад 1000 тих, хто ухилявся від мобілізації, а також 500 дезертирів.

Лукашин звернув увагу на те, що серед крадіїв практично не було місцевих мешканців – майже всі вони прибули з тилових районів країни.

Ще однією «бідою» вважалось «мішечництво». Люди використовували для провезення продуктів та інших речей навіть товарні поїзди, з яких у I кварталі було знято близько 7000 порушників, які перевозили 12 т продуктів, пломб з вагонів і стоп-кранів, що спричиняли зупинку потягів, чинили грабежі і вбивства. З 5 убивств більшість скоїли військовослужбовці й дезертири.

Начальник лінійного відділення міліції м. Київ скаржився на некомплект особового складу (не вистачало 100 працівників), а також низьку кваліфікацію наявних у його розпорядженні співробітників. Він повідомив, що під час оборони столиці України у 1944 р. сюди стягнули понад півтисячі міліціонерів, але жоден з них не вийшов з оточення. Після вигнання ворожих військ комплектування штату здійснювалося за рахунок працівників, які прибули з 38(!) залізниць СРСР. Тому в діяльності залізничної міліції бракувало наступності, знання місцевих

умов, професіоналізму¹³.

Підсумовуючи, Р. Руденко нагадував присутнім, що Пленум Верховного Суду СРСР 8 січня 1942 р. ухвалив постанову, яка створювала юридичні підстави для застосування «гострих репресій стосовно крадіїв». Пленум дав роз'яснення, що за наявності обтяжуючих обставин до цієї категорії правопорушників рекомендувалося застосовувати норми ст. 56-17 КК за аналогією з бандитизмом, а, отже, з застосуванням ВМП (вищої міри покарання) у формі розстрілу.

Однак у I кварталі 1944 р. суди і трибунали не вдавалися до цієї санкції.

Зазначивши що Київ – режимне місто, в якому, до того ж, продовжує діяти воєнний стан, прокурор УРСР закликав очистити місто від «малинників» і «притонщиків»¹⁴.

Ще 12 жовтня 1944 р. начальник Головного управління формування Червоної армії генерал-полковник Смородинов підписав наказ, у додатках до якого містився перелік «надзвичайних випадків», про які командири частин (начальники установ і закладів) мали доповідати своєму безпосередньому начальству, та «найважливіших надзвичайних «(випадків)», про які належало доповідати до Наркомату оборони СРСР (по Головупраформу РСЧА), командувачам відповідних родів військ і безпосереднім начальникам до військради фронту – округу включно, телеграфом (шрифтом).

У першому додатку йшлося про такі дії:

1. Крадіжки, втрата й розголошення цілком таємних і таємних документів, літератури, (крім документів, що містили військову і державну таємницю та цілком таємних документів особливої важливості), а також матеріалів, що стосуються мобілізації та зберігаються в цивільних установах.

2. Випадки в караулах (всі випадки нападів на об'єкти охорони, убивства і поранення часових і зловмисників, нещасні випадки, порушення Статуту гарнізонної служби).

3. Групові порушення дисципліни.

4. Втечі військовослужбовців.

5. Самоскалічення і симуляція хвороб.

6. Бійки і дебош, випадки пиятики, як пов'язані з дискредитацією звання військовослужбовця, так і з неможливістю виконання службових завдань, випадки пиятики, пов'язані з розтратою державних і громадських коштів і майна.

7. Крадіжки і втрата зброї та боєприпасів.

8. Крадіжки і втрата гербових печаток.

9. Крадіжки майна і грошових коштів.

10. Розтрата грошових коштів.

11. Убивства, поранення і замах на убивства військовослужбовців та вільнонайманих працівників Червоної армії.

12. Убивства, поранення і замах на убивства, здійснені військовослужбовцями та вільнонайманими працівниками Червоної армії.

13. Самовбивства і замах на самогубство військовослужбовців та вільнонайманих працівників РСЧА.

14. Нещасні випадки з військовослужбовцями та вільнонайманими праців-

никами Червоної армії.

15. Отруєння їжею та шлунково-кишкові захворювання¹⁵.

16. Смерть військовослужбовців від хвороб. (У донесенні необхідно було вказати, яка недуга стала причиною смерті).

17. Захворювання військовослужбовців та вільнонайманих працівників Червоної армії. (Випадки – навіть поодинокі – захворювання туляремією, сипним, зворотним, черевним тифом, паратифом, дизентерією, дифтеритом, скарлатиною, кором, енцефалітом, цереброспінальним менінгітом, віспою, сибірською язвою, стовбняком (правцем), бруцельозом, цингою, лептоспірозом; випадки спалаху (від 1% особового складу і вище) грипу, малярії, москітної лихоманки, епідемічної жовтухи; випадки потертості ніг, обмороження, теплових ударів та венеричних захворювань).

18. Завошивлення.

19. Аварії літальних апаратів (літаків, дирижаблів, аеростатів).

20. Катастрофи й аварії автомобілів, танків, бронетранспортерів, мотовагонів, тракторів, мотоциклів та інших видів механічного транспорту.

21. Катастрофи складних предметів бойової техніки і матеріальної частини, за винятком бойових втрат (спецмашини, агрегати, радіостанції, похідні майстерні, апаратура ВНОС*, ППО** та ін.).

22. Пожежі приміщень, предметів бойової техніки, матчастини й іншого майна РСЧА.

23. Вибухи оболонок з бойовими хімічними речовинами при зберіганні.

24. Передчасні вибухи артснарядів.

25. Передчасні розриви мінометів та мін.

26. Передчасні розриви авіабомб.

27. Розриви гвинтівок, кулеметів, револьверів та пістолетів, передчасні розриви гвинтівочних і ручних гранат.

28. Псування, поломки і пошкодження предметів артилерійського озброєння, що потребували капремонту.

29. Аварії складних предметів бойової техніки і матчастини.

30. Аварії обладнання складів з пальним.

31. Витік отруйних речовин, отримання недегазованої матчастини й тари.

32. Великі дефекти у будівництві й спеціальному обладнанні будівель і споруд.

33. Знищення, втрата і псування майна під час стихійних лих (землетрусів, паводків тощо).

Останні 5 пунктів стосувалися захворювання коней та інших військових тварин¹⁶.

Перший додаток містив такий перелік надзвичайних подій:

1. Про зраду Батьківщини, диверсійні й терористичні акти, шкідництво, шпигунство та інші «контрреволюційні акти, шкідництво, шпигунство» та інші «контрреволюційні злочини», а також про вбивства, поранення й напади на від-

* ВНОС – (рос.) войска воздушного наблюдения, оповещения и связи.

** ППО – Противоповітряна оборона.

повідальний склад РСЧА.

2. Про крадіжку, втрату та розголошення документів, що становили державну та військову таємницю, і документів особливої важливості.

3. Про найважливіші випадки порушення воїнської дисципліни (колективний непослух і спротив начальникам, колективна відмова від виконання наказу, групова втеча з поля бою, групова втеча зі зброєю тощо).

4. Про випадки самочинних розстрілів (з перевищенням влади в умовах, що не диктувалися дійсною необхідністю).

5. Про випадки бандитизму, безлад, диверсії та шпигунство у військових районах.

6. Про переліт державного кордону в результаті втрати орієнтації.

7. Про катастрофи літаків, за винятком бойових втрат, а також про скидання бомб з літаків поза полігоном чи поза ціллю, якщо вибухи бомб спричинили людські жертви і завдали матеріальної шкоди населенню.

8. Про катастрофи поїздів з військовими командами чи вантажами (досення подавалися по лінії ВОСО*).

9. Про вибухи на артилерійських складах, складах боєприпасів, порохових погребях і артилерійських лабораторіях, про катастрофи з предметами артилерійського озброєння, про розриви гармат, а також про падіння снарядів поза полігоном чи ціллю, якщо їх розриви спричинили людські жертви і матеріальні збитки населенню.

10. Про пожежі, що супроводжувалися великими збитками та кількома людськими жертвами, та про всі пожежі, що виникали внаслідок підпалу.

11. Про масові ураження бойовими хімічними речовинами (про випадки, що не потребували клінічного лікування, доповідати не потрібно).

12. Про прояви серед особового складу хоча б одного випадку чуми, холери, сапу й епідермічного енцефаліту.

13. Про масове отруєння їжею, водою чи напоями, про масові кишково-шлункові захворювання, що спричинили особливо важкі наслідки та про епідемії.

14. Про появу серед коней та інших військових тварин масових випадків сапу, сибірської язви, інфекційної анемії чи сказу.

У примітках до документа вказувалося, що командири частин (начальники установ і закладів мали доповідати всім начальникам також про такі найважливіші пригоди, які, хоча і не увійшли до цього переліку, але за своєю сутністю чи наслідками заслуговували на особливу увагу¹⁷.

Попри те, що в наказі йшлося не лише власне про надзвичайні випадки, що кваліфікувалися як дисциплінарні проступки й кримінальні діяння, а й про техногенні пригоди (аварії, катастрофи), останні часто були пов'язані зі злочинною недбалістю, порушенням існуючих приписів та інструкцій, недотриманням правил безпеки, що також підлягало покаранню в дисциплінарному, адміністративному й кримінальному порядку. Негативні прояви так званого «людського фактора» ставили під загрозу здоров'я і життя оточуючих (як військових, так і

* ВОСО – (рос.) органы военных сообщений.

цивільних), тому військове керівництво намагалося максимально мінімізувати пов'язані з цим ризики.

Інформація про правопорушення в середовищі військовослужбовців надходила в центральні органи влади різними каналами, зокрема, по армійській лінії. 13 жовтня 1944 р. заступник наркома оборони СРСР Маршал Василевський на зміну наказу НКО № 20 від 1940 р. підписав наказ № 203 «Про зміни порядку надання донесень про надзвичайні події у військах».

У ньому зазначалося, що існуючий до того порядок подання донесень про надзвичайні пригоди у військах зобов'язував командирів полків про кожен з таких випадків доповідати лише визначеним інстанціям. На переконання керівництва НКО, одночасне подання донесень усім вищим начальникам, незалежно від характеру події та його наслідків, зменшувало рівень відповідальності найближчих начальників-командирів дивізії за стан довірених їм частин і породжувало багато зайвого листування таємного змісту.

З метою посилення боротьби з надзвичайними випадками у військах та підвищення відповідальності командирів з'єднань за внутрішній порядок і стан дисципліни у довірених їм частинах Василевський наказував.

I. Подання командирам частин донесень на адресу всіх вищих начальників про кожен такий випадок у своїй частині скасувати.

II. Встановити такий порядок подання донесень про надзвичайні випадки у військах:

1. Про найважливіші донесення, вказані у додатку № 1 до цього наказу, командири частин (начальники установ і закладів) негайно доповідають своєму безпосередньому начальнику й одночасно, не очікуючи результату призначеного дізнання чи слідства, доповідають телеграфом (шифром):

- а) в НКО СРСР по Головоупраформу Червоної армії;
- б) командувачу відповідного роду військ РСЧА;
- в) прямим начальником до військради фронту й округу включно.

2. Про надзвичайні випадки, наведені у додатку № 2, командири частин (начальники установ і закладів) доповідають лише своєму безпосередньому начальнику <...>

3. Донесення складаються стисло і повинні вказувати: а) сутність випадку; б) його обставини; в) причини; г) наслідки; д) винних; е) вжиті заходи¹⁸.

У додатках містилася форма звітності про надзвичайні події.

Чимало правопорушень скоювалися на ґрунті морально-побутового розкладу. Моральні чесноти багатьох військових командирів та співробітників НКВС справді бажали бути кращими.

Якщо на фронті одним з чинників, що забезпечував дотримання дисципліни, була небезпека, пов'язана з постійною близькістю противника, то в тилу бійці та офіцери не просто «розхолоджувалися», скидали з себе тягар відповідальності, а відкрито ігнорували статутні й посадові приписи.

У січні 1945 р. до військового відділу ЦК КП(б)У надійшла інформація з Миколаївського обкому партії про негідну поведінку деяких співробітників військових комісарів. Так, начальник Єланецького райвиконкому ст. лейтенант Єфи-

мов систематично пиячив, перевищував владні повноваження, примушував до статевих відносин співробітників районних установ, «розпустив» підлеглих. Його підлеглий, начальник 4-ї частини ст. лейтенант Волошин, також постійно займався пиятикою і влаштував дебоші з застосуванням зброї.

Райком КП(б)У змушений був звернутися до відповідних інстанцій пропонуючи накласти дисциплінарні санкції на вказаних посадовців та перевести їх до інших районів області.

В аморальній поведінці звинувачувався начальник 4-ї частини Привільнянського РВК Бондаренко. Він співмешкав з директоркою школи, яка перебувала в окупації і підтримувала зв'язки з німецькими властями¹⁹.

Ґрунтовну доповідну записку до ЦК КП(б)У «Про роботу обласного, міських і районних військкоматів за 1944 рік та аморальні явища» підготував завідувач військового відділу Житомирського обкому партії Якушевич (січень 1945 р.).

У документі йшлося про те, що у штаті міських і районних військкоматів налічувалося 368 осіб (210 комуністів, 47 комсомольців). Більшість з них мали досвід служби в радянських Збройних силах у 30–40-і роки: 126 осіб – у 1937–1941 рр., 194 особи – у 1941–1944 рр. 333 співробітники були учасниками Другої світової війни, з них 96 отримали ордени і медалі, а 37 – нагороджені за багаторічну службу в РСЧА. 244 особи колись працювали в системі військових комісаріатів, а 12 з усіх 40 міських і районних комісарів не служили в ній.

Керівництво постійно вивчало ділові, політичні й моральні якості особового складу працівників військкоматів.

Остання атестація (жовтень 1944 р.) засвідчила, що лише 319 осіб з 368 відповідали займаним посадам (87%), а 49 за політико-моральними якостями та з інших причини (недисциплінованість, некомпетентність тощо) не задовольняли посадові вимоги. За час існування військкоматів на території області за невідповідність звільнили від виконання службових обов'язків 7 районних військових комісарів та 41 службовця з офіцерського складу.

У доповідній записці наводилися факти, що ілюстрували загальний стан з керівними кадрами та особовим складом міських та райвійськкоматів.

Одіозною поведінкою відзначався начальник Городецького РВК Овчинников, який не тільки на роботу, а й на засідання райвиконкому і райпарткому приходив напідпитку. На бюро РК КП(б)У, доповідаючи про накопичення ресурсів і дисципліну, військовий комісар заявив, що коли районне керівництво доведе інформацію про його вчинки до відома обласних виконкому і комітету партії, то «я угроблю район і всіх працівників відправлю до Червоної армії».

З квітня до липня 1944 р. Овчинников мав співмешканкою дружину колишнього лісника, який працював за німців, і влаштував її начальником АГУ райвійськкомату, хоча відділення НКДБ заперечувало проти цього. Згодом до нього приїхали дві його дружини, причому одна – з двома дітьми. Він став жити з другою.

Овчинников чинив свавілля, втручаючись у роботу непідконтрольних йому організацій. Так, 17 грудня 1944 р. він зажадав від директора МТС машину з повним баком пального для поїздки в Проскурів. Отримавши відмову, офіцер на-

діслав бійця зі зброєю і все ж узяв машину, зірвавши своєчасне підвезення запчастин для тракторів. 19 грудня мстивий райвійськкомісар наказав підготувати до розбронювання й відправлення до РСЧА 12 трактористів і бригадирів, у той час, коли за встановленими для МТС лімітами їх припадало менше, ніж по одному на трактор.

У травні 1944 р. Овчинников відрядив за своєю родиною колишнього керівника промгоспу за окупації Калашука. Той витратив на поїздку 8 тис. руб. Не маючи коштів для покриття цих витрат, воєнком зарахував Калашука до штату АГУ. Останній, отримавши таке «прикриття», став вимагати у голів колгоспів «данини» на користь Овчинникова і начальника 1-ї частини Чевелева, а за непослух загрожував мобілізацією до Червоної армії.

Поведінка начальника стала зразком для деяких його підлеглих. Уже згаданий Чевелев, який почувався повним господарем у РВК і районі, постійно пиячив зі співробітниками і вдавався до дій, що «межували зі злочином». У серпні він зайшов на квартиру бухгалтера Людвипільського ліспромгоспу і став вимагати горілки, а випивши, – домагався його дружини, обіцяючи за це забронювати чоловіка від призову до Збройних сил. Іншого разу розпашілий від горілки й бажання сексуальної втіхи, він на телефонній станції порвав одяг на черговій телефоністці. Того ж місяця він схилив до статевого зв'язку одну зі співробітниць райкому партії, погрожуючи в разі відмови застрелити її.

Відчуваючи безкарність, Чевелев узяв за звичку приїжджати в колгосп чи сільраду, вимагати горілки, й залякувати присутніх розбронюванням. Голову колгоспу с. Підлісний Олексинець він примусив заколоти й привезти йому на квартиру барана, а технорука маслозаводу, зав. їдальні та поварів – доставляти йому додому різні продукти харчування.

Демонструючи свою впливовість, скандальний співробітник РВК часто викликав до себе директорів МТС, тримав їх цілий день, а потім відпускав, повторюючи такі дії по 2-3 дні поспіль.

Без згоди керівництва МТС і з порушенням існуючих правил він мобілізував до Червоної армії дефіцитних фахівців сільського господарства – комбайнерів, трактористів, бригадирів. 2 вересня 1944 р. разом з начальником 6-ї частини обласного військкомату Чевелев прибув на Городоцький цукровий завод і зажадав 20 кг цукру. Після відмови директора він зайшов у котельню і наказав кочегарам припинити роботу під загрозою їх розбронювання.

На підставі цих фактів перед облвійськкоматом і політвідділом порушили питання про зняття з посад і виключення з партії Овчинникова і Чевелева.

Аналізуючи причини девіантної поведінки співробітників військових комісаріатів, Якушевич зазначив, що в цьому проявляється інерція їх самопозиціонування. Військкомати першими з радянських органів прибували на визволену від ворога територію і виконували велику кількість завдань, зокрема, безпосередньо не пов'язаних з їхньою компетенцією. Після нормалізації ситуації й відновлення всіх органів влади деякі працівники не могли змиритися з обмеженням їх повноважень і продовжували «качати права».

Партійні органи змушені були вдаватися до стримуючих засобів і випробу-

ваних «гамівних сорочок» дисциплінарних санкцій. За час від 1 липня до грудня парткомісія облвійськкомату притягнула до відповідальності за недисциплінованість і аморальну поведінку 19 членів ВКП(б), з яких 4 були виключені з партійних лав, на 15 накладла стягнення.

Кидається у вічі, що по жодному з наведених та інших епізодів протиправної поведінки військових посадовців не було порушено кримінальну справу, хоча їхні дії явно «тягнули» на певні статті Кримінального кодексу²⁰.

Порушення правил військового обліку здійснювали й керівники інших установ та організацій. Незаконно заброньовані працювали навіть у штаті райкомів і райвиконкомів, відділень НКДБ, місцевих військкоматів.

На території Кам'янець-Подільської області з березня до листопада 1944 р. було виявлено 1044 військовозобов'язаних та призовників, які порушували правила військового обліку. З них 118 осіб засуджені за спроби уникнення обліку, 102 особи віддали під суд за ухиляння від призову до РСЧА. Крім того, за цей період було затримано і повернено до Червоної армії 8719 військовослужбовців з простроченими документами, а також 1820 дезертирів. До суду віддали 16 керівників установ, підприємств, сільських рад за пособництво в ухилянні від військового обліку й мобілізації²¹.

Девіантна поведінка була притаманна багатьом учням і курсантам середніх та вищих навчальних закладів військового профілю.

Перебуваючи впродовж тривалого періоду поза межами шкіл, спеціальних середніх та вищих навчальних закладів, втративши контроль з боку батьків та громадськості, юнаки засвоювали не кращий досвід війни й асоціальні форми поведінки. Після повернення радянської влади й налагодження мирного життя вони переносили ці моделі у повсякденну практику.

Цю ситуацію ілюструє доповідна записка начальника відділу Всеобучу Одеського військового округу полковника М. Таратутченка до військового відділу ЦК КП(б)У (червень 1945 р.).

У документі йдеться про часті конфлікти між учнями одеських авіаційної та артилерійської спецшкіл, з одного боку, та курсантами середнього і вищого морехідного училищ, – з іншого.

Справа дійшла до того, що в ніч з 7 на 8 червня 1945 р. майже 200 майбутніх моряків вдалися до нападу на своїх візаві. Вони оточили будівлі артшколи й авіашколи, перекрили входи й виходи і зчинили бійку з заблокованими підлітками, що супроводжувалася стрільяниною і застосуванням холодної зброї. Внаслідок цього кілька учасників зіткнення отримали кожані поранення і травми від ударів камінням. В авіашколі були побиті вікна, артшколі – зламаний паркан.

Оскільки версія, згідно з якою конфліктогенну ситуацію спровокувало суперництво за дівчат, не витримувала критики, Таратутченко покладав відповідальність за НП (надзвичайну подію) на партійні організації та керівників перелічених установ, які не зуміли організувати дозвілля підлеглих і налагодити належну дисципліну. Автор документа ставив питання про притягнення до відповідальності тих, хто спровокував насильство й не забезпечив нормалізації стосунків між представниками навчальних контингентів вказаних закладів²².

Питання про поведінку деяких офіцерів та солдатів місцевого гарнізону розглядалося 5 липня 1945 р. на засіданні бюро Чернівецького обкому КП(б)У. Ситуація що склалася в гарнізоні з дисципліною, викликала небезпідставну тривогу. Якщо у квітні за хуліганство, крадіжки дебош та інші правопорушення військова комендатура затримала 33 військовослужбовці, то у травні – 99. Користуючись поблажливістю командування частини, бійці та командири часто вдавалися до дій, що дискредитували військову форму і статус.

Так, у ніч з 12 на 13 травня 1945 р. ст. лейтенант Ігнат'єв спільно з лейтенантом Кокіним пограбували гуртожиток деревообробного комбінату.

17 червня група сержантів ППС № 41505 «А» у стані сп'яніння вчинили в місті дебош. 9 липня гвардії лейтенант Ларичкін побив постового, помічника оперуповноваженого Мінуту й чинив збройний опір під час затримання.

Мали місце групові зіткнення з застосуванням вогнепальної та холодної зброї між військовослужбовцями різних частин та підрозділів, які дислокувалися в Чернівцях. Унаслідок однієї з таких сутичок кілька військовослужбовців арtpолку і 31-го прикордонного загону отримали побої та поранення.

Обком КП(б)У рекомендував начальнику гарнізона Прокудіну та його заступнику з політчастини Фролову, командирам частин і підрозділів, що дислокувались у місті, вжити заходів, спрямованих на зміцнення дисципліни й оздоровлення морально-психологічного клімату в середовищі підлеглих їм військовослужбовців²³.

Масштаби безчинств серед особового складу військових частин стали такими, що змусили командування вжити відповідних заходів. 22 вересня 1945 р. з'явився наказ військам Київського військового округу № 0176, в якому констатувалося збільшення правопорушень у частинах округу. Зокрема, наводилися такі факти.

8 вересня група бійців 7-го окремого навчального автополку в кількості 5 осіб на чолі зі старшиною Палієвим у нетверезому стані з'явилась на вечір танців до клубу 2-го Бердичівського піхотного училища. Непрошені гості стали нецензурно лягати, ображати присутніх, погрожувати курсантам і чіплятися до офіцерських дружин. Палієв розв'язав бійку з курсантом Александровим, а коли втрутився черговий по училищу лейтенант Кашников, ударив того в обличчя рукояткою «фінки». Після ізоляції в караульному приміщенні він продовжував вести себе неадекватно, намагався втекти.

Військовий трибунал Чернігівського гарнізону 13 вересня засудив Палієва за злісне хуліганство й напад на офіцера Збройних сил до ВМП у формі розстрілу.

Командувач КВО гвардії генерал-полковник А. Гречко наказував рядовому сержантському й офіцерському складу військ Округу всіляко зміцнювати воїнську дисципліну, командирам усіх ступенів суворо карати її, порушників, а військовим прокурорам і головам трибуналів – у триденний термін завершувати оформлення матеріалів про злочини військовослужбовців і притягувати до судової відповідальності тих, хто вчинив хуліганство, дебош, бійки і мародерство²⁴.

В Одесі – великому порту й військово-морській базі – фіксувалися конфлікти між представниками сухопутних частин і моряками.

16 листопада 1945 р. зіткнення між військовослужбовцями 210-го робочого батальйону з моряками супроводжувалося насильством і застосуванням холодної зброї. Ця надзвичайна подія стурбувала міське керівництво. 21 листопада бюро Одеського міськкому КП(б)У розглянуло питання про боротьбу з кримінальною злочинністю та хуліганством у місті.

З ініціативи секретаря міськкому партії Луценка в рішенні бюро прозвучали різкі оцінки діяльності командування Одеського військового округу та військового прокурора Одеського гарнізону.

10 грудня 1945 р. заступник командувача ОдВО генерал-лейтенант Івашечкін, член військради генерал-майор Румянцев і т.в.о. начальника штабу округу генерал-майор Москвін підписали листа, адресованого секретарю ЦК КП(б)У Д. Коротченку, секретарю Одеського обкому партії Кириченку й секретарю Одеського міського комітету КП(б)У Ніколаєву, в якому висловлювалася незгода з деякими формулюваннями рішення бюро МК КП(б)У.

Так, у п. 13 рекомендувалося розформувати 210-й робочий батальйон, як такий, що «морально розклався», що розцінювалося як спроба «втручання в організаційні питання Червоної армії, які має вирішувати начальник Генштабу РСЧА за вказівкою наркома оборони СРСР».

У листі наголошувалося, що робочий батальйон виконував «важливе державне завдання» з розвантаження й навантаження зарубіжних теплоходів. З травня до жовтня 1945 р. майже 700 військовослужбовців батальйону за відмінну роботу одержали заохочення. Серед особового складу батальйону, дійсно, перебувало близько 100 колишніх штрафників, які вже спокутували свою провину на фронті. Однак дехто з них продовжував порушувати воїнську дисципліну, за що командування накладало на них відповідні санкції. Вони і стали головними призвідниками сутички. Але це не могло, на переконання командування ОдВО, слугувати підставою для екстраполяції такої поведінки групи бійців на всіх військовослужбовців частини.

Усі ініціатори бійки були взяті під варту. Військрада ОдВО відсторонила від виконання службових обов'язків комбатамайора Довженка й в.о. заступника командира батальйону з політчастини ст. лейтенанта Сарангіна. Начальника штабу батальйону капітана Кривіна виключили з лав ВКП(б).

Автори листа вважали абсолютно безпідставним вимогу бюро МК КП(б)У про зняття з роботи військпрокурора одеського гарнізону полковника юстиції Сушка, який служив на цій посаді лише 1,5 місяця і вів рішучу лінію в боротьбі з правопорушеннями, використовуючи всю номенклатуру санкцій з кримінальною відповідальністю включно.

Крім того, вони не погоджувалися з оцінкою Луценком роботи політуправління округу, що було прерогативою Політуправління РСЧА, військового відділу ЦК КП(б)У та військради округу.

Позбавленим підстав вважалося також звинувачення коменданта гарнізону підполковника Кипарисова в тому, що він не вживав заходів до наведення порядку в 210-у батальйоні²⁵.

Як бачимо, замість прискіпливого й критичного аналізу ситуації коман-

дування стало на позицію «захисту честі мундира». «Включивши» весь свій авторитет, воно, зрештою, домоглося скасування Одеським міськкомом партії (26 грудня 1945 р.) пунктів, які «компрометували» військове начальство, неспроможне навести лад з дисципліною підлеглих²⁶.

Навіть стислий інтенсивний огляд епізодів, пов'язаних з девіантною поведінкою радянських військовослужбовців дає підстави стверджувати наявність великих проблем з дисципліною в армійському середовищі. Це було наслідком невисоких моральних якостей деяких командирів та їх підлеглих, правого нігілізму багатьох солдатів та офіцерів, який в умовах війни лише посилювався, незадовільної організації морально-психологічної та виховної роботи у військах. Правоохоронні органи за обставин, що склалися (брак кадрів, тощо) не могли подолати самотужки вказані негативні явища. Лише після закінчення війни і демобілізації, зміцнення правоохоронних органів, криміногенна ситуація стала поступово змінюватися на краще.

Примітки:

¹ Кондратьев В. несколько слов о своем поколении Заметки писателя // Коммунист. 1990. № 7. С. 116.

² Бессмертные подвиги. М., 1980. С. 81–110.

³ Шумихин В. С., Борисов Н. В. Немеркнущий подвиг. Героизм советских воинов в годы Великой Отечественной войны. М., 1985. С. 220.

⁴ Народ и война. 1941–1945 гг. / Отв. ред. А. Н. Сахаров, А. С. Сенявский. М., 2010. С. 574.

⁵ Гнатюк Оля. Відвага і страх. К. : Дух і літера, 2015. С. 155–221.

⁶ ЦДАГО України. Р. І. Оп. 23, спр. 1373, арк. 15–16.

⁷ Там само. Арк. 56, 57.

⁸ Там само. Арк. 22–29.

⁹ Там само. Арк. 35.

¹⁰ Там само. Спр. 1373, арк. 35–37.

¹¹ Там само. Спр. 1373, арк. 38–39.

¹² Там само. Спр. 1373, арк. 41–42.

¹³ Там само. Спр. 1373, арк. 45.

¹⁴ Там само. Спр. 1373, спр. 1373, арк. 46–50.

¹⁵ Там само. Спр. 2367, арк. 27, 27 зв.

¹⁶ Там само. Спр. 2367, арк. 33–34.

¹⁷ Там само. Спр. 2367, арк. 26, 26 зв.

¹⁸ Там само. Спр. 2367, арк. 32, 32 зв.

¹⁹ Там само. Спр. 2367, арк. 1.

²⁰ Там само. Спр. 2367, арк. 4–7.

²¹ Там само. Спр. 2367, арк. 11.

²² Там само. Спр. 2367, арк. 17, 18.

²³ Там само. Спр. 2367, арк. 20–21.

²⁴ Там само. Спр. 2367, арк. 23, 23 зв.

²⁵ Там само. Спр. 2367, арк. 28, 29.

²⁶ Там само. Спр. 2367, арк. 31.

Olexander Lysenko, Lyudmila Haynatska. The significant actions of the Soviet military servants as the manifestation of social development in 1944–1945. The article deals with a complex of problems that are connected with the complication of the criminal situation at the final stage of the Second World War in connection with the offenses of servicemen. The reasons for the deviant behavior of the officer and rank-and-file members of the Red Army on the territory of Ukraine are analyzed. Typical examples of actions that led to the imposition of disciplinary, administrative and criminal sanctions on perpetrators are given as well as attempts to counteract the latest law enforcement agencies in ordering.

Key words: World War II, Ukraine, servicemen, Red Army, deviant behavior, criminal offenses, offenses, law enforcement agencies, legal sanctions.

Отримано 20.05.2018 р.

УДК 94(477)«1917/1991»:321.281:343.3

Володимир Адамовський

ПИТАННЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕДУРИ РЕАБІЛІТАЦІЇ ЖЕРТВ ПОЛІТИЧНИХ РЕПРЕСІЙ

Володимир Адамовський. Питання удосконалення процедури реабілітації жертв політичних репресій. У статті досліджуються правові норми сучасного законодавства, що спрямовані на відновлення прав осіб, які були порушені у роки комуністичного тоталітарного режиму та реабілітацію жертв тоталітарного правосуддя, а також несправедливо засуджених осіб.

Проводяться паралелі з нормами Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні» від 1991 року та Законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедури реабілітації жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років» від 2018 року.

Визначається, що основними перевагами нового закону є чітке визначення термінів, введення нових, збільшення категорій осіб, які підлягають реабілітації, удосконалення процедури реабілітації жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму, визначення органів, їх структури та повноважень, на які покладено розгляд даної категорії справ.

Ключові слова: реабілітація, жертви репресій, процедура, тоталітарний режим, законодавчі акти.

Владимир Адамовский. Вопросы усовершенствования процедуры реабилитации жертв политических репрессий. В статье исследуются правовые нормы современного законодательства, направленные на восстановление прав лиц,